

Millist ajalugu meil üldse tarvis on?

Toomas Hiio

Sellest kõigest on varem korduvalt kirjutatud ja kirjutatakse ka edaspidi.

I

Pärast Andres Kasekampi „Balti riikide ajaloo”¹ ilmutist 2011. aastal sattusin kuulama üht päraslõunast Vikerraadio saadet, kus raamat jutuks võeti. Saatejuht lubas ka raadiokuulajail otse-eetris oma arvamust avaldada. Teiste seas helistas üks hääle järgi otsustades eakam mees ja ütles, et Kasekampi kirjutatud Balti riikide ajalugu ei ole üldse see ajalugu, mida eesti rahvas vajab.

Järeldus, et kusagil on olemas ajalugu, mida eesti rahvas tõepoolest vajab, oleks siiski lihtsameelne. Ka see mees pidas silmas vaid faktide ja väidete kogumit, mida tema ja veel paljud kas tahavad uskuda, on valmis uskuma või on harjunud uskuma, see tähendab tegelikult toimunuks ja tõseks pidama. Asi pole tema jaoks mitte teadmises, vaid uskumises, kuid ta tahaks, et Eesti ajalugu kirjutatakski nii, et see läheks kokku tema veendumustega Eesti ajaloos toimunust.

Sedasama uskuda tahtjate ja teada tahtjate vastuolu näeme tänaseks veel lõppemata avalikus väitluses asja ilmunud Eesti ajaloo keskaja kõite üle.² Igaüks, kes raamatut väitluses avaldatud arvamuste tekstidega kõrvutab, näeb, et suur osa arvajaist ei ole raamatut ennast palju rohkem lugenud kui sissejuhatuse lõpuni ja mitu isegi mitte nii kaugele. Kui eeldada, et koguteose eesmärgiks on terviku loomine, siis tuleb suurt osa neist arvamisest tähtsusetuks pidada. Me ei saa neist teada, mida arvaja raamatust teab ja arvab, vaid enamasti seda, mida ta uskus või uskuda tahtis juba enne selle raamatu ilmutist. Kuid ei ole väga oluline, mida tahavad asja kohta uskuda need, kes asjast endast midagi ei tea, vähemalt akadeemilise taotlusega diskussioonis. Aga see selleks.

Niisiis, muistne vabadusvõitlus ja Jüriöö ülestõus on tüliõunaks. Küsimus ei ole niivõrd nendes sündmustes, vaid enamasti ainult selles, kui suur arvatakse olnud olevat eestlaste koosmeel võitluses eestluse üldiste eesmärkide nimel 800 aastat tagasi. Niisiis ongi küsimus usus, sest ajalooallikad siin ühetimõistetavat vastust ei paku. Keskaja uurijate käsutuses ongi vähem allikaid ning teadusliku tõlgenduse roll sündmuste käigu, põhjuste ja tagajärgede taastamisel ongi suurem. Me ei saa analüüsida näiteks Madisepäeva lahingut kummagi poole sõjapäevikute ja mahukate lisade järgi ega teha kokkuvõtteid lahingu tulemustest langenute nimekirjade ja sõjasaagi loendite põhjal, nagu see on võimalik ja peaks olema kohustuslik mõne Teise maailmasõja lahingu puhul. Läti Henriku Liivimaa kroonika on ju ainuke tekst Madisepäeva lahingu kohta. Isegi arheoloogia ei aita, sest lahinguvälja täpne asukoht ei ole teada. Seda suurem on Läti Henriku teksti tõlgendamise roll nii Madisepäeva lahingu kui tegelikult ka muistse vabadusvõitluse mõtestamisel. Eksib see, kes arvab, et seega on kõik juba sajandeid selge. Ajalugu on arenev teadus ja 800 aasta vanuse teksti adekvaatse aja-

¹ A. Kasekamp. Balti riikide ajalugu. Varrak, Tallinn, 2011.

² Eesti ajalugu. II, Eesti keskaeg. Koostanud ja toimetanud A. Selart. Tartu Ülikool, Tartu, 2012.

looteadusliku tõlgendamise võimalused ei ole tänasekski ammendatud. Iga tõlgendaja teeb oma kokkuvõtte Läti Henriku kirjutatust, millele tuginedes arendab välja oma väited. Kelle kokkuvõtte ja väited on õigemad, on samuti uskumise või isegi poole valiku asi.

Tänavuse keskajaväitluse taustal on oluline pigem muistse vabadusvõitluse, Madisepäeva lahingu ja Lembitu langemise koht me ajalooteadvuses. Selle on omakorda sõnastanud mitte niivõrd teaduslik uurimistöö, kuivõrd miski, mida võiks nimetada rahvuslikuks identiteediloomeks alates 19. sajandi teisest poolest, ajalooõpetus koolis ja eesti kooli kohustuslik kirjandus. Ma ei taha sugugi väita, et see on vastuolus teadusliku ajaloo uurimise tulemuste ja järeldustega ega võta ka seisukohta selles, kuidas ühe või teise eesti ajaloolase eestlus või siis selle trotsimine on mõjutanud tema positsiooni valikut 800 aasta taguste sündmuste hindamisel. Kuid Mait Metsanurga „Ümera jõel”, Enn Kippeli „Meelis” ja Eduard Bornhöhe „Tasuja” on põhikooli kohustusliku kirjanduse nimekirjas mitte keskaja uurijate uusimate uurimistulemuste tutvustamiseks, vaid rahvusliku identiteediloomet jätkuna. Selleski ei ole midagi halba. Halvem on, kui rahvuslikku identiteediloomet peetaksegi ajaloo teadusliku uurimise ainsaks võimalikuks eesmärgiks. Siit on juba lühike maa päevapoliitiliste vajaduste dikteeritud ametliku ajalooni, mis on enamasti vaid mõne ajalooteaduse udusulega ehitud propaganda. Kuid tihti ei ole ka haritud, kuid ajalookaugel inimesel kerge eristada propagandat teaduslikust ajalookäsitlusest ega usukuulutust teadmisest, seda enam, et ajast aega ja eriti tänapäeval väidavad paljud usukuulutajad oma kuulutuse teaduslikult tõestatuks.

II

Ajalugu on teadus ja ajalugu õpetatakse ka koolis. Kas ajaloo õpetamise eesmärgiks on mõistmine sellest, kust on pärit asjad, mis meid täna ümbritsevad, ja miks nad on selliseks saanud ning miks meie oleme sellisteks saanud, või siis on ajalooõpetus vaid üks osa riiklik-rahvuslikust identiteedikujundusest? Kindlasti on mõlemad asjad ajalooõpetuse osaks ja eeskätt oleneb ühiskonna korraldusest, kas suunatud valik ajaloosündmusi ja neile rajatud väiteid on jäägitult identiteedikujunduse teenistuses või siis lähtub identiteedikujundus teadusliku üldistuse tulemusena loodud ajaloopildist, osutades väärtuskasvatuslikult vaid heale ja halvale ning õigele ja valele minevikus toimunud. Viimane meetod, mida rakendab ka Eesti koolisüsteem, on kindlasti jätkusuutlikum kas või sellepärast, et ühe või teise elemendi põhjendatud vaidlustamine või mahavaikimise „paljastamine” seab kahtluse alla kogu õpetuse sisu, nagu juhtus 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses.

Ajalugu on erinevate ajastute lugude üldistus ja need lood tuleb ära rääkida, sest nad on omavahel seotud ja hilisemad on varasemate jätkuks. Jällegi jõuame tagasi mineviku tervikliku üldistuse juurde, mida paljud ideoloogiad on püüdnud oma eesmärgi silmas pidades sõnastada. Ajaloofilosoofilisi maailmaajaloo tervikkäsitlusi nii tulevikuvisioniga kui ilma on kirjutatud kogu aeg ja neid tehakse ka edaspidi. Maailmakuulsate üldistajate tsiteerimises ning Eesti ajaloosündmuste kõrvutamises Euroopa ja maailma ajaloo samasuguste suundumustega ei ole midagi halba, eriti meie väikese maa ja rahva suure võimaluse juures piasasjadesse takerduda. Küll on aga halb, kui kogu Eesti ajaloo uurimise tulemuste esinduslikkus seatakse sõltuvusse nende kooskõlast maailmakuulsate ajaloovisionääride väidete ja uuemate moevooludega, mille viimaseks väljenduseks on mitmesugused „pöörded”.³ Tuues selle tänavukevadise diskussiooni konna- ja kureperspektiivi⁴ mõõtkavasse, võiks osatada, et kui iga konn oleks kurele kättesaadav, oleks konnad ja nii ka kured ammu otsas. Kuid konnad tulid enne kurgigi toime...

³ Näiteks imperiaalne pööre, regionaalne pööre jm.

⁴ Kuid vt. ka M. Laar. Ajal on mitu lugu. Eesti Päevaleht, 28.09.2007 (<http://www.epl.ee/news/kultuur/mart-laar-ajal-on-mitu-lugu.d?id=51103072>, 09.05.2013)

Juba ligi pool sajandit tagasi, ainulubatud marksistlik-leninlike kontseptsioonide ajastul, mõtestas kureperspektiivi „Viimse reliikvia” stsenaarium, lastes Pirita kloostri munkadel seada prussaka eksistentsi õigustatuse mõõduks tema pühakirjas nimetamine või mitte-nimetamine. See episood tuleb aeg-ajalt meelde uuemate ajaloo doktoritööde ja lihtsalt monograafiate püüdlike teoreetilisi-metodoloogilisi sissejuhatusi lugedes.

Viimastel aastatel on me ajalooõpetajaid suures mahus koolitatud 20. sajandi totalitarismi ajaloo alal. Totalitarismi, diktatuuri ja autoritarismi absoluutne hukkamõist on üks demokraatliku ühiskonnakorralduse põhjenduse osi – aga kogu maailma ajaloo taustal siiski vaid üks ideoloogiline väide. Demokraatlik ühiskonnakorraldus on täna edukaim, sest mõnede eranditega tagab demokraatlik ühiskonnakorraldus inimväärse elu suhteliselt kõige suuremale osale inimestest. (Siit ka paljude mittedemokraatlike valitsejate soov oma valitsemiskorraldus demokraatia sildiga kaunistada.) Aga ka totalitarismiajaloo süvendatud õpetamine ja hukkamõistmine on kaasaegse usukuulutuse osa; selleteemalisi õpetajakoolitusi finantseeritakse heldelt ja mitte ainult Eestist ning koolitajadki ei jää tühja kõhuga. Ajalooõpetuse aga võib see tasakaalust välja viia. Totalitarism ei sündinud Lenini võimuhaaramisega 1917. aastal ega lõpe Põhja-Korea kokkuvarisemisega, nagu mõnikord asja esitatakse. Ülejäänud ajaloo teatav tõrjutus tänastes õpetajakoolitusprogrammides võib pikemas perspektiivis lõhkuda me ajalootunnetuse terviklikkuse.

Tänapäevase Eesti ajalooõpetuse eesmärgid on selged ja adekvaatsed hoolimata hirmsast kantseliidist, milles need on sõnastatud: „Ajaloõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks vajalikke teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajaloõpetus aitab kaasa teistes õppeainetes õpitava tervikuks sidumisele ning kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.”⁵ Jätkuks vaid õpetajail jõudu ja oskust need eesmärgid iga viimase kui „põmmpea” puhul, ja alates juba viiendast klassist, teostada.

III

Eesti ajaloo II köite väitluses kerkis ka küsimus, kellena ajaloolane või siis ajaloost kirjutav õpetlane oma tööd teeb? Kas rahvusliku identiteedi või mõne teise identiteedi või ideoloogia põhistajana või täiesti sõltumatu akadeemilise uurijana, kelle relvaks on vaid meetod ja eesmärgiks loogiline, objektiivne ja adekvaatne üldistus? Kuid, laskem rääkida väitlejail endil. Andrei Hvostov, diplomeeritud ajaloolane, ajakirjanik ja kirjanik, kirjutas: „Olen end avalikult tunnistanud ideoloogiks just neil puhkudel, kui kirjutan ajaloost. „Mõtteline Eesti”⁶ oli puhas ideoloogia. Ma olen selle ülestunnistuse eest saanud kuulda kriitikat inimestelt, kes pole vähem ideoloogid, kes on seda võib-olla rohkemgi veel, kuid kelle mimikriks on akadeemiline erapooletus. Hoiakutes ajaloosse suhtumisel kuulun ma samasse leeri, kus on Enn Tarvel, Eerik-Niiles Kross ja Lauri Vahtre. Nagu neil nii on ka minul ajaloonarratiiv vahendiks millegi saavutamisel.”⁷ Professor Anti Selart, Eesti ajaloo II köite peatoimetaja, ütles ühes intervjuus, et „ei ole ajalooteaduse asi kellelegi rahvuslikku identiteeti otsesõnu luua või ette kirjutada. Eestlasist autorite kaudu on see ju meie tekstis lõppkokkuvõttes ikka

⁵ 1. Ainevaldkond „Sotsiaallained”. Vabariigi Valitsuse 06.01.2011 määruse nr. 1 „Põhikooli riiklik õppekava” lisa 5, lk. 2. Põhikooli riiklik õppekava, <http://www.hm.ee/index.php?0511287>, 09.05.2013.

⁶ A. Hvostov. Mõtteline Eesti. Vagabund, Tallinn, 1999.

⁷ A. Hvostov. Kureperspektiivi põlastamine ehk Kes on sündinud roomama, see ei hakka lendama. – Sirp, 04.04.2013.

peidus.”⁸ Kirjanik Mihkel Mutt aga sõnastas oma ootused ajalooteaduse suhtes järgmiselt: „Ajaloos teeb teaduseks ju olulisel määral see, et ta kasutab induktiivset meetodit. Arheoloogiliste leidude uurimine, vanade ürikute tundmaõppimine, neist loogilise mõttetöö abil uute teadmiste destilleerimine ja muu seesugune on ausa ajaloo a ja o. Selle asemel lehvivad nüüd fantaasiarikaste esseistide mõttekonstruktsioonid, mille juurde otsitakse ajaloost valikuliselt näitematerjali. [– – –] Postkolonialistlikus ajalookirjutuses käsitletakse näiteks müüti või legendi allikmaterjalina võrdsel tasemel teaduslike uurimisandmetega. Sest ajalugu olevat see, kuidas inimesed seda „läbi elavad” jms. Objektiivsus kui nähtus on seega ideologiseeritud ja osa kultuurisõjast. Erapooletu vaateviis olevat lääne vahend koloniaalikest vabanenud maade „vaimseks taskupistmiseks”, nende koolutamiseks lääne mallile, [– – –]. Peaks küll olema selge, et teadusliku objektiivse lähenemise seostamine mingi rassi või rahvusega on ise rassistlik, patroneeriv ja sama absurdne kui üldiste inimõiguste eitamine.”⁹

Enamasti on ajaloos toimunu võimalik taandada heaks ja halvaks ning õigeks ja valeks, ajaloos tegutsejad aga võitjateks ja kaotajateks ning süüdlasteks ja süüta kannatajateks. On inimlik soovida olla heade, õigete ja võitjate poolel, viimase valiku puhul aga pigem süüta kannatajate kui süüdlaste seas. Sama inimlik on soovida, et „meie omad”, ehk need, kelle identiteeti ka meie usume enda sees peidus olevat, kui Anti Selartit veidi ümber öelda, olid alati head ja õiged ning võitjad või vähemalt süüta kannatajad. Me soovime oma õigustatud või siis õigustamatu enesehinnangu või õieti oma enesehinnangu ideaali projitseerida ka nendele, keda usume olevat oma kaugemad või lähemad esivanemad. Loogiliselt arutledes mõistab igaüks, et ei ole olemas riiki ja rahvast, kelle minevikus halvad teod täiesti puuduvad. Alati on aga võimalik halbadele tegudele õigustus leida, millist võimalust me väga inimlikult kasutame pigem „omade” tegude kui nende teiste omade puhul, kes meie omade vastu olid. Ajalooraamatud, -väitlused ja -õpikudki pakuvad meile hulga näiteid niisugustest õigustustest. Ka ühe esimese kirjaliku eesti keele jäädvustuse – „Laula! Laula! Pappi” – taustal olnud asjaolusid peame me pigem saarlaste vahvaks vembuks kui jõhkraks vägivaldaks relvitu jumalamehe kallal. Ning selle uskumise, et saksaagset julgeolekupoliitiseid juhtinud Ain-Ervin Mere ja Ervin Viks ei ajanud eesti asja, teeb meile lihtsamaks teadmine, et mõlemad värvas NKVD – pärispaha – juba 1940. aastal. Utreerides: kui kellegi rahvuslik enesetunnetus vajab usku tema pärisorjast esivanema peksasaamise mõisatallis, siis minu rahvuslik enesetunnetus usku, et minu pärisorjadest esivanemad peksta ei saanud. Kõiki ei pekstud kunagi ja selleks ei pidanud olema mõisaomaniku sohipoeg. Samas oleks liialdus uskuda, et kõik, kes peksta ei saanud, kõik, keda maha ei löödud või kõik, keda vangi ei pandud, olid kollaborandid, nagu sedagi, et kõik, kes peksta said, olid vabadusvõitlejad.

Paljude jaoks on teadus tänapäeval religiooni asemele astunud. Kui varasemal sajandil esindasid kõrgeimat autoriteeti Jumal või ka ilmalik ainuvalitseja, siis täna on nad oma koha kaotanud. Vajadus kõrgeima autoriteedi järele ei ole aga kadunud. Väidetav teaduslik põhjendatus on asi, mis pakub poliitilises väitluses alati ülepoliitilist tuge. Pöördumatu kliimakatastoof, juriidiline korrektsus, naftatipp, sooliste erinevuste likvideerimine mitmesuguste kvootide toel ja kogu see muu maailmaparandus. Kui demokraatia oleks teaduslik, ei oleks valimisi vaja, tean viimase aastakäigu liikmena Eestis, kes teadusliku kommunismi alal arvestuse andis. Demokraatiateadus oleks ju valimiste tulemuse ammu enne ära määranud. Ajalooteaduse võimuses on väga harva üks kaasaegse poliitika väide teisest õigemaks tunnistada. Enamasti on tegemist ainult ajaloo väärkasutamisega oma usu kuulutamise eesmärgil, mida ikka ja jälle ette tuleb. Avalikest ideoloogidest ajaloolaste

⁸ V.-S. Maiste. Ajaloolased ei pea rahvuslikku identiteeti looma (intervjuu Anti Selartiga). – Sirp, 10.01.2013.

⁹ M. Mutt. „Aborigeenlust” ületada püüdes. – Postimees, 14.02.2013.

uurimistöid lugedes tuleb ikka ja jälle küsida, kumb müts on kirjutajal parajasti peas olnud – ajaloolase kaabu või võitleva ideoloogi-poliitiku vormimüts?

Andrei Hvostov väidab, et ideoloogina valib tema ajalugu kirjutades mõistagi poole, kuid seda teevad ka tema oponendid, kes end akadeemilise erapooletuse mimikriga varjavad. Professor Selartit saame tõlgendada ka nii, et poole valiku kirjutab me tekstidesse sisse juba me päritolu. Mihkel Mutt loodab, et aus ja teaduslikele meetoditele toetuv ajalookirjutus on võimalik ja olemas. Toodud tsitaatides ei eita seda ka Anti Selart ja Andrei Hvostov. Mina loodan, et Eesti ajaloolased ei peta Mihkel Muti lootusi. Täna ei sunni keegi eesti ajaloolasi seisma ei rahvuslik-riikliku mundriau eest ega ka enesesalgamisele mitte, kui nad ise seda ei tee kas lihtsama toimetulemise nimel või siis parema silmapaistmise eesmärgil. Kui Olavi Paavolainen oma Jätkusõja-aegses päevikus imestab mõne Soome propagandaohvitseri üle, kes ise tõsimeeli uskusid, mida kirjutasid,¹⁰ siis täna peaks see olema vastupidi. Ajaloolased peaksid kirjutama ainult seda, millesse nad usuvad ja ilma hirmuta nende lolliks pidamise ees.

IV

Eeltsiteeritud katkes vihjas Mihkel Mutt ka moodsa ajalooteaduse kiindumusele mälestustel põhinevate lugude vastu, mida kohati isegi eelistatakse n.-ö. „kövale” ajaloole, mis põhineb erinevate allikaliikide läbitöötamisele ja üldistamisele. Digitaalajastu viimaseks sammuks Eestis mälestuste kogumise alal on nn. *crowdsourcing*’u meetodil tehtavad videosalvestused asjaosaliste endi tehtud lühiintervjuudest kas mõne ajastu tunnistajaga või kellegagi, kelle minevikukäsitlust ajastu tunnistaja oma looga on mõjutanud.¹¹ Siin tuleb tähelepanu juhtida mitmele asjale. Enamik inimesi eelistab vanaisa räägitud lugu kuivale ajalookirjutusele, isegi kui vanaisa lugu mitte kõigis aspektides päris tõele ei vasta või kogu olnud ühtlaselt ei haara. Inimesed ju mäletavad asju enamasti neile meeldival moel. Kuid ajalooteaduse nagu ükskõik millise teise teaduse eesmärk on siiski tõde, ajalooline tõde, ja mitte lihtsalt lugu. Teiseks – ja see puudutab eriti totalitarismi ohvreid – „tunnistajate” ja „ellujäänute” sõnadel on alati suurem kaal kui kabinetiajaloolase uurimistöö tulemusel, isegi kui viimasel on õigus ja esimestel mitte. Kolmandaks, ehkki igal teadusvaldkonnal on oma mured ja rõõmud, on mälestustega töötamine enamasti vähem oskusi ja teadmisi nõudev tegevus kui kompleksne interdistsiplinaarne ajalooline uurimistöö. Neljandaks, mälestuste kogumise alal tegutseb palju õpetlasi, kes selgelt eelistavad folkloristlikku elementi minevikus tegelikult toimunu väljaselgitamisele ehk loo ilu tegelikkusele. Seega ei ole tegemist enam ajaloouurimisega selle sõna otseses mõttes. Viiendaks, avalikkuse ajastul on paratamatu eelis üldarusaadaval ja „inimlähedus” on pigem omane mälestustele kui akadeemilisele ajalookirjutusele.

Viimasel paarikümnel aastal on eriti 20. sajandi ajaloo uurijate jaoks järjest igapäevasemaks muutunud küsimus: „Kas te ka mälestusi kogute ja kuidas te neid kasutate?” Mälestused aga moodustavad vaid ühe ja tihti üsna väheusaldusväärse allikarühma ajaloolase töös, mida eespool loetletud põhjustel aga parajasti tunnustusväärseimaks peetakse. Muidugi on siin ka teine äärmus. Ehkki arhiivitoimikute ümberkirjutuste (teadus)artikliteks vormistamine või ohvrite arvu väljaselgitamine ühelise täpsusega on jäänud enamasti ülemöödunud kümnendi eesti ajalookirjutuse meetodiks, on ka täna uurijaid, kelle silmis hõõgub selge veendumus ühe toimiku olemasolust mõnes (Vene) arhiivis, kus on kirjas

¹⁰ O. Paavolainen. Sünge monoloog. Päevikulehekülgi aastaist 1941–1944. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2013, lk. 391.

¹¹ Vt. The World Memory Film Project, <http://worldmemoryfilm.wordpress.com/>, 12.05.2013. Vt. ka USC Shoah Foundation Visual History Archive, <http://libguides.usc.edu/vha>, 12.05.2013.

kogu ajalootõde. Kuid mälestuste ületähtsustajaid võiks kainestada Iisraeli Yad Vashemi mälestuspaiga direktori nukker tõdemus eelmisel kümnendil, et enamik Yad Vashemi talletatud suulisest pärimusest ei vasta tõele.¹²

V

Meie ajal ilmub eestikeelset ajalookirjandust palju rohkem kui kunagi varem, mis sest, et suur osa sellest on tõlgitud. Koha- ja isikuajalood ning monograafiad ja artiklikogumikud on me riiuleil vaheldumisi vahelduva tõlkekvaliteediga rahvusvaheliste ajaloobestselleritega, tihti vaid toodetega ehk rämpskeeli „müügihittidega”, millest suurem osa on tõlgitud inglise keelest, mis on Teise maailmasõja järgse aja rahvusvahelise suhtlemise keel. Eesti ajalooramatuturгу, vaatamata küllaltki korralikele toetussüsteemidele, dikteerib ikkagi ka turg ja läbimüük, mis ei kanna lugeja harimise ja tema silmaringi avaldamise õilsat eesmärki, vaid soovib nagu iga äri hoida kulud all ja tulud üleval. Seega on tänasel ajaloohuvilisel lugejal terade sõkaldest eraldamine päris raske. Eesti ajaloo II köite ümber puhkenud kära võis küll positiivselt mõjuda läbimüügile, kuid ei räägi midagi selle raamatu lugemise kohta, mis mõne selle peatüki puhul ongi üsna raske töö.

Ajalooürija amet on täna lihtsam kui kunagi varem, eeskätt tehnilises mõttes. Arhiivide digiteerimine nii meil kui mujal võimaldab uurimistööd teha kordades ja kümnetes kordades kiiremini, kui see oli võimalik veel 10–15 aastat tagasi. Koltunud käsikirjalisi märkmeid aastatepikkusest arhiivitööst asendab digiteeritud ja Internetis kättesaadavate andmekogude töötlemine kodu- või töökabinetis või siis arvuti kõvaketast ummistavad digitaalsed dokumendikoopiad. Eesti ajaloolased on suure tänu võlgu Rahvusarhiivile, mis selmet me mineviku varasalve üha uute andmekaitse pügalate toel sulgeda ja koopia-masinast asutuse majandusedu vedurit teha liigub juba kümmekond aastat järjest suurema lipipäasetavuse suunas. Siit tuleb aga ka ajaloolase kohustus – need materjalid tuleb läbi töötada ja kaasaegseks ajalookäsitluseks üldistada. Konnaperspektiivi vaheldamine kureperspektiiviga on imelihtne, sest suurem osa kureperspektiivist on hiirekliki kaugusel ning on ajaloolase oma viga, kui võõramaa keeles lugemine liiga palju aega nõuab. Ka välismaa arhiivides, muuseumides ja raamatukogudes töötamine ei ole enam asi, millest enne aastaid unistada tuleb. Võimalused on muutunud. Ainult kontseptsioonide ilmas tegutsev ajaloolane on saamas samasuguseks anakronismiks kui õpetlane, kelle panust mõõdetakse arhiiviaastates.

Niisiis on ajalooürija tööks täna järjest suuremate allikamahtude läbitöötamine järjest adekvaatsema üldistuse nimel. Niisuguse töö tulemust vajab eesti ajaloohuviline isegi siis, kui see mitte alati tema veendumustega kokku ei kõla; ja siin saab takistuseks olla vaid ajaloolase oskamatus, laiskus ja arenemisvõimetus stereotüüpidesse klammerdumise vormis. Ajalugu on kiiresti arenev teadus ja olemasolevate tekstide kehtivuse absoluutsesse jätkumisse uskuda ei saa. Rohkem uut ajalugu tuleb kirjutada. Sellist ongi tarvis.

Toomas Hiio

(1965)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo alal (1991), praegu samas doktorant. Aastast 2005 Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri muuseumi direktor, aastast 2009 ka Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige.

¹² M. MacMillan. *Dangerous Games. The Uses and Abuses of History*. The Modern Library, New York, 2009, lk. 47.